

13. The Medium Term Impacts of Trade Liberalization in OECD Countries on the Food Security of Non-member Countries. Paris, 2002. – 124 p.
14. The State of Food Insecurity in the World. Rome, 2001. – 78 p.

УДК 338.246.025.2+664.76 (477)

НІКШИНА О.В., канд. екон. наук, докторант

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТВЕРДОЇ ПШЕНИЦІ ДЛЯ ВНУТРІШНЬОЇ ПЕРЕРОБКИ В УКРАЇНІ

Розроблено критерії бюджетної ефективності заходів державного регулювання. Обґрунтовано систему вимог та обмежень механізму стимулювання виробництва твердої пшениці для внутрішньої переробки, розраховано відтворювальний та податковий ефекти від реалізації заходу.

Ключові слова: бюджетна ефективність, система суміжних ринків, відтворювальні процеси, додана вартість товарів, податкові надходження

Developed criteria for budget efficiency of state regulation. Substantiated system the requirements and constraints of mechanism stimulate the production of durum wheat for inward processing, calculated the effects of reproduction and tax for realization of actions.

Keywords: budget efficiency, system of the adjacent markets, reproduction processes, value added goods, tax revenues

Вступ. Критерій ефективності інтегрованого товарного ринку передбачає продуктивність використання ресурсів у досягненні збалансованого (рівноважного) розвитку системи суміжних до релевантного ринків із забезпеченням пріоритету економічних інтересів держави та суспільства [1]. Проведені дослідження [2, 3] довели, що на практиці рівноважному розвитку системи суміжних до зернового ринків перешкоджають структурні та фінансові деформації відтворювальних процесів (далі – ВП). Структурні деформації зменшують або нівелюють взаємозв'язки та взаємодії між суб'єктами суміжних секторів і суміжних ринків, обумовлюючи скорочення обсягів товаропотоків між ринком зерна та нижньосуміжним ринком насіння зернових культур, між ринком зерна та верхньосуміжним ринком борошномельної продукції, між ринком борошна та верхньосуміжними ринками хлібопродуктів. Наслідком структурних деформацій ВП постає зростаюча сировинна орієнтація українського агроекспорту, скорочення обсягів виробництва хлібопродуктів із високою доданою вартістю (далі – ДВ), неефективне використання ресурсного і виробничого потенціалів ринку зерна та продуктів його переробки і, як наслідок, асиметричність розвитку системи суміжних до зернового ринків. У 1990 р. вітчизняні підприємства переробляли все вирощене зерно, виробляючи 7671 тис. т борошна, 6701 тис. т хлібобулочних і 360 тис. т макаронних виробів. У 2013 р. порівняно з 1990 р. обсяги виробництва борошна зменшилися на 66,1 %, хлібобулочних та макаронних виробів, відповідно, на 77,5 і 72,4 % [4, 5]. Сьогодні потужності борошномельних підприємств завантажені на 30 %, хлібопекарських – на 50-70 %, обсяги експорту борошна складають усього 1,2 % від зернового експорту, незважаючи на потенційні мож-

ливості ринку щорічно експортувати близько 3 млн. т продукції.

Проявом сучасних фінансових деформацій ВП на інтегрованому зерновому ринку (далі – ІЗР) України постають незбалансованість міжсекторного перерозподілу фінансових ресурсів, невідповідність отриманих доходів суб'єктами ресурсоутворюючих секторів створеній ними ДВ товару, порушення міжсекторних балансів цін, рентабельності продукції, продуктивності праці тощо. Подолання сучасних деформацій ВП та забезпечення рівноважного розвитку системи суміжних ринків актуалізує завдання обґрунтування та впровадження комплексу регуляторних заходів, які, з одного боку, здійснюють не одиничний, а системний стабілізуючий вплив на відтворювальну систему пов'язаних ринків, долаючи асиметричність її розвитку, з іншого, сприяють реалізації економічних інтересів не окремих суб'єктів ринку, а держави та суспільства, забезпечуючи приріст секторної доданої вартості, податкових надходжень і соціальних відрахувань.

Концептуальні засади оцінки ефективності товарних ринків як ресурсовідтворювальних елементів макроекономічної системи знайшли відображення в працях В.М. Лисюка [6], В.О. Точиліна, Т.О. Осташко [7], прикладна методика оцінки ефективності програми виробництва пшениці розроблена ученими С.М. Квашею, М.М. Ільчук та І.А. Коновал [8]. Водночас недостатньо уваги приділено розробці методики оцінки бюджетної ефективності виробничих і регуляторних заходів у системі суміжних або пов'язаних ринків, що дозволяє вибрати найефективніший захід із сукупності альтернативних, та обґрунтуванню прикладних критеріїв для такої оцінки. Ця

обставина обумовила напрям і мету даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – оцінка бюджетної ефективності механізму стимулювання виробництва твердої пшениці у відтворювальній системі суміжних до зернового ринків – окреслила низку завдань:

- конструювання критеріїв для оцінки бюджетної ефективності регуляторних заходів держави на інтегрованих товарних ринках;

- обґрунтування системи вимог та обмежень до механізму державного стимулювання виробництва твердої пшениці для внутрішньої переробки;

- розрахунок відтворювального та податкового ефектів, рентабельності регулювання у системі суміжних ринків із використанням методу сценаріїв.

Результати. Ефективність інтегрованого товарного ринку доцільно трактувати з позицій ресурсно-цільового підходу як продуктивність використання матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів у досягненні збалансованого (уз-

годженого, рівноважного) розвитку системи суміжних до релевантного ринків із забезпеченням пріоритету інтересів держави та суспільства. Важливо, щоб категорія ефективності ринку відображала збалансований розвиток відтворювальної системи, орієнтувалася на розширене відтворення ресурсів у секторах товарного ринку [1].

З огляду на триєдність складових (раціональність використання ресурсів, рівноважний розвиток системи суміжних ринків, цільова орієнтація на інструменти регулювання) категорії ефективності інтегрованого ринку, для її оцінки необхідно сформулювати багаторівневу систему показників, що поєднує критерії оцінки об'єктів та суб'єктів регулювання (секторна та бюджетна ефективність) із агрегованими показниками (зокрема, приріст доданої вартості). Враховуючи результати попередніх досліджень [1, 9], автором сконструйовано систему критеріїв для оцінки бюджетної ефективності, які можуть бути використані для моделювання впливу регуляторних заходів на ВП ринку. Склад пропонованих критеріїв та їх коротка характеристика наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії бюджетної ефективності регуляторних заходів держави на інтегрованому товарному ринку [авторська розробка]

Показники	Характеристика	Формула розрахунку
1. Секторна додана вартість ($ДВ_C$)	Відображає реальний вклад кожного сектору в створення вартості товару на інтегрованому товарному ринку	$ДВ_C = 3П_C + А_C + П_C + В_C$ (1), де $3П_C$ – секторна заробітна плата з соціальними відрахуваннями; $А_C$ – секторна амортизація необоротних активів; $П_C$ – секторний прибуток (збиток) від реалізації продукції; $В_C$ – інші секторні витрати, зокрема, рентні платежі (для сировинного сектору)
2. Відтворювальний ефект від впровадження заходів ($ЕВ_P$)	Приріст доданої вартості у секторах інтегрованого ринку після реалізації регуляторних заходів. Відображає ступінь та вектори впливу заходів регулювання на ВП ринку	$ЕВ_P = ДВ_P - ДВ_C$ (2), де $ДВ_P$ – додана вартість товарів (послуг) у секторному розрізі після реалізації регуляторних заходів
3. Податковий ефект від впровадження заходів ($ЕВ_П$)	Приріст податкових надходжень у секторах інтегрованого ринку після реалізації регуляторних заходів	$ЕВ_П = П_P - П_C$ (3), де $П_C, П_P$ – податкові надходження від суб'єктів ринку до та після реалізації заходів держави
4. Прибуток (збиток) держави від впровадження регуляторних заходів ($П$)	Характеризує прибутковість регуляторних заходів держави; різниця між доходами та витратами держави на реалізацію заходів	$П = \sum П_P - \sum В$ (4) $В$ – витрати держави на фінансування впровадження регуляторного заходу
5. Рентабельність регулювання інтегрованого ринку ($Р_P$)	Відношення прибутку від впровадження регуляторних заходів ($П$) до витрат держави на їх реалізацію ($В$)	$Р_P = П / В \times 100\%$ (5), де $П$ – прибуток держави від реалізації заходів

Секторна додана вартість належить до категорії оціночних критеріїв із найвищим ступенем регуляторної здатності та податкової еластичності, дозволяючи визначити приріст (зменшення) трьох видів податків (ПДВ, податку на прибуток, соціальних нарахувань на заробітну плату) у результаті впровадження регуляторних заходів, що змінюють одну або декілька складових вихідного критерію. Показник $ДВ$ відображає реальний вклад кожного сектору в створення вартості товару на інтегрованому ринку і розраховується як сума секторної заробітної плати з відрахуваннями, амортизації необоротних активів, при-

бутку (збитку) від реалізації продукції та інших специфічних витрат, що відображають особливості ВП певних ринків (наприклад, ренти для аграрного сектору ІЗР, витрат на очищення й сортування насіння для виробничого сектору ринку насіння зернових культур тощо). Секторна $ДВ$ є основою для розрахунку відтворювального та податкового ефектів від впровадження регуляторних заходів. Відтворювальний ефект оцінює приріст доданої вартості у секторах інтегрованого ринку після реалізації заходів; саме цей показник відображає ступінь, глибину і вектори державного впливу на ВП ринку. Податковий ефект ха-

рактизує приріст податкових надходжень у секторах ринку після реалізації регуляторних заходів. Прибутковість заходів визначається як різниця між доходами та витратами держави для їх впровадження, рентабельність регулювання – як відношення прибутку до державних витрат (див. табл. 1).

Слід відзначити, що запропоновані критерії дозволяють оцінювати бюджетну ефективність регуляторних заходів на різних рівнях відтворювальної системи: від одного сектору або ринку до декількох суміжних або пов'язаних ринків. Відтворювальна модель системи суміжних до зернового ринків обгрунтована автором у праці [2]. Її збалансований розвиток передбачає спрямування заходів державного впливу на зростання обсягів виробництва та експорту готових продуктів зернопереробки із високою ДВ, ефективне використання потужних сировинного, виробничого і трудового потенціалів ІЗР.

У даній площині заслуговує уваги досвід Європейського Союзу стосовно програми прямої підтримки виробників пшениці твердих сортів у рамках спільної сільськогосподарської політики. Відповідно до ч. 2 ст. 73 Регламенту Ради ЄС № 1782/2003, допомога надається виробникам твердої пшениці лише за умови, якщо вони використовують засвідчене в установленому порядку насіння високої якості, а сама пшениця може бути використана для виготовлення манної крупи або макаронних виробів [10]. Таким чином, у законодавчому порядку закріплюється необхідність взаємодій товарно-фінансово-інформаційних

потоків між насіннєвим, зерновим, борошняним та макаронними ринками у їх відтворювальній системі, що сприяє її рівноважному розвитку. Слід підкреслити, що експортувати пшеницю, яка дотується, європейські агровиробники не можуть, оскільки зобов'язані реалізувати вирощене зерно переробним підприємствам. В українському законодавстві зв'язок між дотаціями, якістю зернових культур та напрямками їх реалізації відсутній, що призводить до неефективного використання бюджетних дотацій в інтересах окремих суб'єктів, наділених ринковою владою (зокрема, ТНК), однак ніяк не держави і національних виробників.

У світовому землеробстві посівна площа під твердою пшеницею за останні 15 років розширилася від 15,5 до 18,3 млн. га (5-7 % від загального світового пшеничного клину), її валовий збір складає 30-35 млн. т. Провідними виробниками твердої пшениці є країни ЄС, що займають 28-36 % світового виробництва дуруму; основне виробництво зосереджено в Італії (4 млн. т), Іспанії (1,8), Франції та Греції (по 1,5 млн. т). На Канаду припадає 4,4 млн. т валового збору, Туреччину – 3 млн. т, Сирію – 2,6 млн. т, США – 2,4 млн. т, Мексику – 1,4 млн. т. В Україні загальна збиральна площа, зайнята під пшеницею твердих сортів, коливається в межах 500 тис. га [11]. У 2012 р. за середньої урожайності пшениці 2,78 т/га виробництво твердої пшениці склало всього 1,39 млн. т – 8,82 % від загального пшеничного збору (таблиця 2).

Таблиця 2

Базові показники розвитку внутрішнього ринку пшениці в 2012 р.*

ПОКАЗНИКИ	Пшениця, в тому числі:			Тверда пшениця	У % до пшениці (усього)
	Усього	Озима	Яра		
1. Посівні площі, тис. га	5772	5534	238	500	8,66
2. Урожайність, т/га	2,78	2,80	2,75	2,78	—
3. Валовий збір, тис. тонн	15763	15132	631	1390	8,82
4. Повна собівартість 1 тонни, грн.	1391,4	1392,6	1341,9	н. д.	—
5. Середня ціна реалізації 1 тонни, грн.	1555,1	1556,2	1509,4	2240,0	144,04
6. Рентабельність виробництва, %	11,8	11,8	12,5	н. д.	—
7. Дотації, тис. грн.	13395,1	13323,3	71,8	н. д.	—
у % до дотацій для підтримки виробництва продукції рослинництва, (усього, озимих і ярих сільськогосподарських культур)	8,53	61,22	3,77	н. д.	—

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та періодичних видань [4, 5, 11, 12]

В Україні вирощують переважно ярові форми твердої пшениці, що пов'язано із нижчою собівартістю ярих зернових культур порівняно із озимими (у 2012 р. – на 3,64 %). Середня реалізаційна ціна дуруму є значно вищою цін м'якої пшениці (на 44 %), що разом зі зростаючим внутрішнім попитом круповиробників повинно сприяти збільшенню обсягів її валових зборів. Однак високовитратність виробництва твердої пшениці, необхідність дотримання агротехнологій і відсутність цільової державної підтримки гальмують процес його нарощування. У 2012 р. обсяг бюджетних дотацій для підтримки пшеничного виробництва склав 134 млн. грн (8,53 % від загального обсягу дотацій для підтримки виробництва продукції

рослинництва), з них 99,5 % було спрямовано на підтримку озимої пшениці (див. табл. 2). Слід відзначити перманентну тенденцію скорочення обсягів внутрішньої переробки дуруму. Так, у 2011 р. порівняно з 2008 р. обсяги виробництва борошна із пшениці твердих сортів зменшилися на 66 % (з 82,7 до 27,8 тис. т); у 2010 р. порівняно з 2007 р. випуск круп'яної продукції з пшениці скоротився на 18 % (з 54,3 до 44,7 тис. тонн відповідно) [5].

Тверда пшениця (*Triticum durum*) характеризується високим вмістом білка (до 26 %) та високою якістю клейковини. На родючих ґрунтах із дотриманням агротехнологій дає вищі й стабільніші врожаї порівняно з м'якою пшеницею. Водночас на

грунтах із середньою родючістю тверда пшениця поступається врожайністю м'якій, що є однією з причин її невисоких валових зборів в Україні. Борошно із твердої пшениці використовують, в основному, в макаронному виробництві, для випуску манної крупи, а також в кондитерському та хлібопекарському виробництвах (як поліпшувач якості борошна м'яких пшениць).

Україна володіє потужним інноваційним потенціалом розвитку зернового виробництва. Враховуючи значні здобутки вітчизняних селекціонерів у виведенні нових сортів, практично на всій території України можна організувати рентабельне виробництво твердої озимої пшениці. Вивчення в наукових установах НАН України в екологічному випробуванні сучасних сортів м'якої озимої пшениці з різних селекційних центрів та сортів твердої озимої пшениці селекції СГІ-НЦНС (Селекційно-генетичного інституту – НЦНС НАНУ м. Одеса) довело, що нові сорти твердої озимої пшениці знаходяться на рівні м'якої за урожаєм зерна [13]. До Державного Реєстру сортів рослин внесено низку високопродуктивних сортів твердої озимої пшениці, зокрема, Айсберг одеський, Алий парус, Бурштин, Аргонавт, Дельфін, Золоте руно та інші [11]. Порівняно з ярими, озимі форми пшениці характеризуються вищою урожайністю. Так, у 2011 р. урожайність озимої пшениці в Україні склала 33,9 ц/га, в 1,3 рази перевищивши показник урожайності ярої пшениці (25,4 ц/га) [4]. За вмістом білку, який є головним критерієм поділу пшениці на класи відповідно до європейського та національного

стандартів, озима тверда пшениця переважає всі ярі форми, що є додатковим аргументом для її вирощування в країні.

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що розробка та реалізація механізму державної підтримки виробництва пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб вітчизняних переробних підприємств сприятиме раціональному використанню інноваційного, сировинного та виробничого потенціалів у системі суміжних до зернового ринків, зниженню деструктивних проявів структурних і фінансових деформацій ВП. Щоб забезпечити високу ефективність і практичну дієвість стимулюючого механізму, що пропонується, доцільно обґрунтувати низку умов та обмежень стосовно отримання і використання бюджетних дотацій для суб'єктів виробництва і переробки зерна твердої пшениці (таблиця 3).

Головною умовою є пріоритетна участь у програмі національних виробників насіння, зерна, борошна та хлібопродуктів, економічні інтереси яких найбільше співпадають з інтересами держави, та які відіграють вагомий соціальну і податкову роль в мезо- та макроекономічній системі. Головним обмеженням є заборона експорту товарів, які належать до сировинної групи II «Продукти рослинного походження», тобто зерна та борошна (див. табл. 3). На наш погляд, така система умов і обмежень дозволить отримати вагомий приріст податкових і соціальних надходжень у результаті реалізації регуляторного механізму, забезпечити позитивну бюджетну ефективність заходу на усіх рівнях системи суміжних до зернового ринків.

Таблиця 3

Система вимог та обмежень механізму державного стимулювання виробництва твердої пшениці для внутрішніх потреб переробних підприємств [авторська розробка]

Сектори ринків	Вимоги та обмеження	Їх потенціальний вплив на ВП
Аграрний сектор зернового ринку <i>Зерновиробники</i>	<p><u>Вимоги:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обов'язкове використання елітного насіння твердої пшениці, придбаного в українських насінневих господарствах 2. Реалізація вирощеної твердої пшениці вітчизняним переробним підприємствам <p><u>Обмеження:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Заборона експорту твердої пшениці, що дотується державою 2. Селективність учасників програми (пріоритет національним зерновиробникам) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Активізація товарно-фінансових потоків між ринками насіння та зерна, зменшення структурних деформацій ВП 2. Розвиток вітчизняної селекції та насінництва, ефективне використання інноваційного потенціалу ринку 3. Підвищення урожайності зерна, його рентабельності 4. Розвиток прозорого зернопереробного каналу реалізації зернових культур

<p>Виробничий сектор ринків борошна та круп</p> <p><i>Борошномельні підприємства</i> <i>Круповиробники</i></p>	<p><u>Вимоги:</u> 1. Пріоритет соціально орієнтованим промисловим підприємствам – великим платникам податків 2. Реалізація виробленого борошна українським виробникам хлібопродуктів та населенню на внутрішньому ринку</p> <p><u>Обмеження:</u> Заборона експорту борошна із твердої пшениці, що дотується державою</p>	<p>1. Активізація товарно-фінансово-інформаційних потоків між ринками зерна та борошномельної продукції 2. Підвищення рівня завантаженості борошномельних підприємств, їх доходності 3. Зростання податкових надходжень і соціальних відрахувань</p>
<p>Виробничий сектор ринку хлібопродуктів</p> <p><i>Макаронні підприємства</i></p>	<p><u>Вимоги:</u> Пріоритет промисловим підприємствам – великим платникам податків</p> <p>Стимулювання експорту вітчизняних хлібопродуктів (своєчасність і повнота повернення ПДВ)</p>	<p>1. Активізація товарно-фінансово-інформаційних потоків між ринком борошна та верхньосуміжними ринками хлібопродуктів 2. Переорієнтація вектору українського експорту із сировини на готові продукти із високою доданою вартістю</p>
<p><i>Аграрний фонд України і його регіональні представництва</i></p>	<p><u>Функція координації, інформування та контролю на всіх стадіях реалізації стимулюючого механізму:</u> 1. Укладання договорів поставки товарів між суб'єктами суміжних ринків; їх інформування стосовно цін, обсягів, умов програми. 2. Контроль складу учасників програми 3. Контроль виконання договорів суб'єктами суміжних ринків 4. Прозорість, повнота, своєчасність виплат погектарних бюджетних дотацій</p>	<p>1. Реалізація економічних інтересів держави і суспільства в економічній системі 2. Забезпечення високої бюджетної ефективності впровадження регуляторного механізму 3. Активізація руху та взаємодій інформаційних потоків між секторами та суміжними ринками у їх системі, подолання інформаційної асиметрії ринків</p>

Особливу увагу доцільно приділити селективності учасників програми, зокрема, мінімізувати участь надприбуткових агрохолдингів, економічні інтереси яких не співпадають з інтересами держави та суспільства. Агрохолдинги, як правило, є платниками фіксованого сільськогосподарського податку, замість того, щоб сплачувати податок на прибуток і за користування землею. Щорічно вони отримують додатковий дохід від сплати фіксованого податку, який вимірюється мільярдами гривень (так, за 2008-2010 рр. ПАТ «Миронівський хлібопродукт» отримав такий дохід на рівні 1304,4 млн. грн.). Незважаючи на надвисокий рівень прибутковості, агрохолдинги користуються державною підтримкою (її обсяг в 2009-2010 рр. досягнув 2,198 млрд. грн.) [14]. В аграрному секторі зернового ринку в ході вибору учасників програми пріоритет необхідно надати середнім і малим агропідприємствам, у т.ч. фермерським господарствам, які виконують соціальну (зайнятність сільського населення) і екологічну (дотримання екологічно-економічних технологій зерновиробництва) роль у сільському господарстві.

Функції координації, інформування та контролю діяльності учасників програми на всіх стадіях реалізації стимулюючого механізму, що пропонується, доцільно покласти на Аграрний фонд України та його регіональні представництва в обласних центрах. Окрім проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки, до основних завдань Аграрного фонду входить виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет на відповідний рік (п. 6 Положення). Крім товарно-фінансових інтервенцій, Аграрний фонд здійснює експорт об'єктів державного цінового регулювання; забезпечує поширення інформації про кон'юнктуру

аграрного ринку; виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань (п. 7 Положення [15]). Відтак, Аграрний фонд може виконувати функцію координації у системі суміжних до зернового ринків: укладати договори поставки насіння твердої пшениці між насінневими і зерновими господарствами; договори поставки зерна дуруму між його виробниками та борошномельними підприємствами; договори поставки борошна із твердої пшениці між виробниками борошна та хлібопродуктів, зокрема, макаронними підприємствами та круповиробниками (див. табл. 3). В ході координування діяльності суб'єктів Аграрний фонд інформує їх про ціни, обсяги, умови поставок та контролює хід виконання договорів суб'єктами суміжних ринків, виконуючи інформаційну та контролюючу функції.

Необхідною умовою ефективної реалізації стимулюючого механізму є прозорість, повнота, своєчасність виплат погектарних бюджетних дотацій. Їх розмір також вплине на обсяги державної програми та її ефективність. Прямі погектарні дотації діяли у 2007-2008 рр. і склали 100 грн./га для озимих і ярих зернових культур (для рису – 220 грн./га); головними умовами їх отримання були страхування 20 % посівних площ ярих культур, необхідність реалізації аграріями не менш як 20 % вирощеного продовольчого зерна пшениці та жита на організованому аграрному ринку [16]. У 2012 р. обсяг дотацій для підтримки виробництва пшениці у розрахунку на 1 га посівних площ склав 2,40 грн./га для озимої та 0,30 грн./га для ярої пшениці (див. табл. 2). У країнах Євросоюзу додаткові виплати для твердої пшениці, що вирощується в традиційних зонах, складає 344,5 євро/га. Однак якщо площа її виробництва в окремій країні переви-

щуче максимальну гарантовану площу посівів, розмір таких виплат пропорційно зменшується [17].

Враховуючи європейський досвід, Аграрний фонд на I етапі реалізації бюджетної програми повинен визначити максимальну гарантовану площу посівів пшениці твердих сортів, у випадку перевищення якої розмір погектарних дотацій буде пропорційно зменшуватися. На послідуючих етапах за результатами аналізу розрахованих показників бюджетної ефективності регуляторного заходу первісні базові показники програми (обсяг дотацій, посівних площ) можуть бути скориговані з метою підвищення результатуючих показників ефективності релевантного ринку.

Для розрахунку критеріїв бюджетної ефективності за формулами, наведеними у табл. 1, розраховано додану вартість товарів у системі суміжних до зернового ринків за трьома сценаріями:

- 1) приріст посівної площі твердої пшениці на 10 % (з 500 до 550 тис. га);
- 2) приріст посівної площі на 30 % (з 500 до 650 тис. га);
- 3) приріст посівної площі на 50 % (з 500 до 750 тис. га).

У базовому варіанті урожайність твердої пшениці складає 2,78 т/га (середня урожайність пшениці в 2012 р. – див. табл. 2), у трьох сценарних варіантах – 5,37 т/га. Оскільки обов'язковою умовою отримання бюджетної дотації є використання аграріями елітного насіння, пропонуємо в ході прогнозного експерименту орієнтуватися на пріоритетне використання насіння твердої озимої пшениці «Дельфін». Даний сорт пройшов державні сортовипробування, включений до Реєстру сортів рослин України, має

урожайність 5,37 т/га. Це на 3,9 ц/га вище за відповідний показник сорту Алий парус, прийнятого за національний стандарт. Виробництвом та реалізацією насіння високих репродукцій пшениці Дельфін займається Селекційно-генетичний інститут [13]. У базовому варіанті діє припущення про те, що аграрії для виробництва твердої пшениці використовували низько репродукційне насіння, що зберігалось в аграрному секторі зернового ринку (просто відтворення), тобто взаємодії між суміжними ринками насіння і зерна (розширене відтворення) були відсутніми.

Результати проведених розрахунків доданої вартості товарів у системі суміжних до борошняного ринків до та після реалізації механізму стимулювання вирощування пшениці твердих сортів для внутрішньої переробки узагальнено в таблиці 4. Загальна додана вартість товарів у результаті впровадження регуляторного заходу склала 3,867 млрд. грн. для I-го, 4,57 млрд. грн. для II-го та 5,274 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів. Приріст доданої вартості товарів у системі суміжних ринків після реалізації заходу, тобто відтворювальний ефект від впровадження заходу, склав 2,09 млрд. грн. для I-го, 2,79 млрд. грн. для II-го та 3,5 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів. У структурі доданої вартості 33 % приросту припадає на заробітну плату з відрахуваннями, 30 % – на прибуток, 24 % – на амортизацію основних засобів, 13 % і 1 % – на оренду земельних паїв та витрати на очищення й сортування насіння відповідно. Приріст податкових надходжень у системі суміжних до зернового ринків після впровадження заходу склав 0,53 млрд. грн. для I-го, 0,72 млрд. грн. для II-го та 0,91 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів (див. табл. 4).

Таблиця 4

Додана вартість товарів у системі суміжних ринків до та після реалізації регуляторного заходу. Відтворювальний ефект від впровадження заходу*

ПОКАЗНИКИ	Базовий варіант	1 варіант - приріст 10%	2 варіант - приріст 30%	3 варіант - приріст 50%
Зерновий ринок: аграрний сектор				
1. Посівні площі твердої пшениці, тис. га	500	550	650	750
2. Урожайність твердої озимої пшениці сорту Дельфін, т/га	2,78	5,37	5,37	5,37
3. Валовий збір пшениці, тис. тонн (1*2)	1390	2953,5	3490,5	4027,5
4. Додана вартість, тис. грн.	681333,2	1447710,4	1710930,5	1974150,6
Насіннєвий ринок: виробничий сектор				
1. Виробництво елітного насіння твердої озимої пшениці, тис. тонн	—	61,105	72,215	83,325
2. Додана вартість, тис. грн.	—	92410,6	109212,6	126014,5
Ринок борошна: виробничий сектор				
1. Виробництво борошна із пшениці твердих сортів, тис. тонн (вихід – 77 %)	1070,3	2274,2	2687,7	3101,2
2. Додана вартість, тис. грн.	408488,1	867963,8	1025775,4	1183587,0
Ринок хлібопродуктів: виробничий сектор				
1. Виробництво хлібопродуктів із борошна із пшениці твердих сортів, тис. тонн (вихід - 119,62 %)	1280,3	2720,4	3215,0	3709,6
2. Додана вартість, тис. грн.	686835,6	1459402,1	1724747,9	1990093,7

Продовження таблиці 4

Загальна додана вартість товарів у системі суміжних ринків				
<i>Загальна ДВ, тис. грн., усього, в т.ч.:</i>	1776656,9	3867486,9	4570666,4	5273845,8
1. Оренда земельних паїв	232943,7	494963,6	584956,9	674950,3
2. Заробітна плата з відрахуваннями	594102,02	1281801,1	1514855,8	1747910,6
3. Амортизація основних засобів	426053,38	924479,7	1092566,9	1260654,1
4. Прибуток	523557,71	1148997,2	1357905,8	1566814,4
5. Очищення й сортування насіння	0	17245,4	20380,9	23516,4
Відтворювальний ефект від впровадження заходу				
<i>1. Загальна ДВ, тис. грн., усього, в т.ч.:</i>	X	2090830,1	2794009,5	3497188,9
1.1. Оренда земельних паїв	X	262019,8	352013,2	442006,6
1.2. Заробітна плата з відрахуваннями	X	687699,1	920753,8	1153808,6
1.3. Амортизація основних засобів	X	498426,3	666513,5	834600,7
1.4. Прибуток	X	625439,5	834348,1	1043256,7
1.5. Очищення й сортування насіння	X	17245,4	20380,9	23516,4
<i>2. Приріст податкових надходжень, тис. грн.</i>	X	529573,7	723376,6	906907,9

*Власні розрахунки автора на основі даних статистичних і періодичних видань [5, 8, 11, 13]

Загальна величина податкових надходжень у результаті реалізації стимулюючого механізму досягла 9,99 млрд. грн. для I-го, 1,19 млрд. грн. для II-го та 1,38 млрд. грн. для III-го прогнозного варіантів. У видовій структурі податкових надходжень 46,6 % займає податок на додану вартість, 33,8 % – відрахування на соціальні заходи, 19,7 % – податок на прибуток (таблиця 5).

У ринковій структурі податкових надходжень від суб'єктів системи суміжних до борошняного ринків 53,97 % надходжень забезпечує ринок хлібо-

продуктів, 32,24 % – ринок борошна, 12,62 % – ринок зерна і 1,17 % – ринок насіння. Відповідно, у міру зростання величини доданої вартості у технологічному ланцюзі «насіння пшениці – пшениця – борошно – хлібопродукти» обсяг податкових надходжень збільшується (подвоюється на 2 та 3 етапах), сигналізуючи про вагомому податкову та соціальну роль ринків борошна і хлібопродуктів, про необхідність забезпечення пріоритетного розвитку виробничих секторів даних суміжних ринків.

Таблиця 5

Надходження до бюджету від суб'єктів системи суміжних ринків до та після реалізації регуляторного заходу, тис. грн.

Платежі до бюджету	Базовий варіант	1 варіант	2 варіант	3 варіант
1. Насіннєвий ринок (виробничий сектор)	—	11655,0	13774,1	15893,2
2. Зерновий ринок (аграрний сектор)	59353,0	126114,5	149044,4	171974,3
3. Ринок борошна (виробничий сектор)	151608,0	322139,7	380710,6	439281,4
4. Ринок хлібопродуктів (виробничий сектор)	258616,5	539242,0	649425,0	749336,6
Загальна величина надходжень у системі суміжних ринків				
1. Відрахування на соціальні заходи	156313,9	337218,3	398530,7	459843,2
2. ПДВ (20 %)	219064,7	465473,2	550104,7	634736,1
3. Податок на прибуток (19 %)	94198,8	196459,7	244318,6	281906,1
<i>Усього надходження</i>	<i>469577,5</i>	<i>999151,2</i>	<i>1192954,0</i>	<i>1376485,4</i>

*Розраховано автором за даними таблиці 4

Показники бюджетної ефективності впровадження механізму стимулювання виробництва пшениці твердих сортів для внутрішньої переробки за формулами, наведеними в табл. 1, представлено в таблиці 6. Загальна сума податкових надходжень від реалізації регуляторних заходів у розрізі трьох прогнозних варіантів (див. табл. 4) формує дохід держави. Витрати держави на реалізацію заходу включають загальну суму погектарних дотацій та суму додаткових витрат на розширення діяльності Аграрного фонду, пов'язану з виконанням функцій координації, ін-

формування та контролю діяльності учасників програми на всіх стадіях реалізації стимулюючого механізму.

В ході прогнозного експерименту розмір погектарних бюджетних дотацій взято в еквіваленті 50 % від внутрішньої ціни пшениці твердих сортів (див. табл. 2), тобто 1120 грн./га. Розмір витрат на розширення діяльності Аграрного фонду передбачено на рівні 10 % від витратної статті бюджету 0421 «Організація і регулювання діяльності установ в системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду»

[18]; у міру зростання посівних площ твердої пшениці та учасників програми, величина витрат Аграрного фонду пропорційно зростає від 2,5 млн. грн. у пер-

шому до 3,5 млн. грн. у другому варіанті (див. табл. 6).

Таблиця 6

Показники бюджетної ефективності реалізації механізму стимулювання виробництва пшениці твердих сортів для внутрішньої переробки*

ПОКАЗНИКИ	1 варіант	2 варіант	3 варіант
1. Загальні податкові надходження, тис. грн.	999151,2	1192954,0	1376485,4
2. Загальна сума погектарних дотацій (1120 грн./га), тис. грн.	616000,0	728000,0	840000,0
3. Додаткові витрати на розширення діяльності Аграрного фонду, тис. грн.	2500,0	3000,0	3500,0
4. Витрати держави на реалізацію заходу, тис. грн. (3+4)	618500,0	731000,0	843500,0
5. Прибуток від впровадження регуляторного заходу, тис. грн. (1-4)	380651,2	461954,0	532985,4
6. Рентабельність регулювання, % (5/4*100)	61,55	63,20	63,19

*Розраховано автором за даними таблиць 4-5.

Прибуток від впровадження регуляторного заходу, розрахований як різниця між доходами та витратами держави, склав 0,38 млрд. грн. для I-го, 0,46 млрд. грн. для II-го та 0,53 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів. Рентабельність регулювання є досить високою та складає 61,6% для першого і 63,2% для другого і третього варіантів (див. табл. 6). Слід відзначити, що показники бюджетної ефективності дозволяють розрахувати точку «бюджетної беззбитковості», тобто величину погектарних дотацій, за яких доходи будуть дорівнювати витратам, тобто рентабельність регулювання складе 0%. За незмінності додаткових витрат Аграрного фонду, розмір погектарних дотацій, перевищення яких обумовить від'ємне значення показника рентабельності регулювання, складає 1813 грн./га для першого і 1831 грн./га для другого і третього сценарних варіантів.

Висновки. В ході дослідження автором розроблено систему критеріїв для оцінки бюджетної ефективності регуляторних заходів у складі секторної ДВ товарів, відтворювального та податкового ефектів, прибутку (збитку) держави від реалізації заходів, рентабельності регулювання інтегрованого ринку. Ядром даної системи є показник доданої вартості як оціночний критерій із найвищим ступенем регуляторної здатності та податкової еластичності. Використання критеріїв бюджетної ефективності дозволяє здійснити порівняльний аналіз рівнів приросту ДВ і податкових надходжень від впровадження комплексу альтернативних регуляторних заходів, науково обґрунтувати вибір найефективнішого із них, оцінити

ступінь реалізації та узгодження різновекторних економічних інтересів держави, суб'єктів ринку та населення.

Використовуючи розроблену систему критеріїв, автором здійснено оцінку бюджетної ефективності обґрунтованого з урахуванням європейського досвіду механізму стимулювання виробництва твердої пшениці для внутрішніх потреб національних зернопереробних підприємств (шляхом виплати бюджетних погектарних дотацій). Результати оцінки довели можливість отримання значного відтворювального та податкового ефекту у системі суміжних ринків, при цьому каталізатором зростання ДВ та податків є виробничі сектори ринків насіння, зерна, борошна та хлібопродуктів. Рентабельність регулювання досягла 63-65% за рівня дотацій 1120 грн./га; рівень «бюджетної беззбитковості» (нульова рентабельність регулювання) склав 1813-1831 грн./га.

Прикладне значення розроблених критеріїв бюджетної ефективності визначається можливістю їх використання державними органами влади в ході оцінки ефективності регуляторних заходів і програм розвитку стратегічних агропродовольчих ринків країни. Перспективи подальших досліджень полягають у доповненні сконструйованої системи оціночних критеріїв новими показниками, що відображають специфіку ВП певних товарних ринків; в обґрунтуванні комплексу регуляторних заходів, орієнтованих на рівноважний розвиток системи суміжних ринків, та оцінці їх бюджетної ефективності за критеріями, розробленими в даній статті.

Література

1. Нікішина О. В. Ефективність інтегрованого товарного ринку: категоріальний аналіз і методи оцінки: тези доп. /О. В. Нікішина// Матеріали наук.-практ. конф. «Економіка: реалії часу і перспективи», 20-21 лютого 2014 р. Одеса. Т.І. – С. 122-125.
2. Нікішина О. В. Моделювання відтворювальної структури інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2013. – №4 (20). – С. 33-42.
3. Нікішина О. В. Деформації відтворювальних процесів на ринку насіння зернових культур / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2013. – №1 (17) – С.45-53.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О. Г. Осауленко. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 551 с.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Лисюк В. М. Ефективність товарного ринку – відтворювальний підхід до визначення та вимірювання / В. М. Лисюк // Економічні інновації: Зб. наук. праць. – Одеса : ППРЕД НАН України, 2014. – Вип. 56. – С. 150-157.
7. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / За ред. В. О. Точиліна; НАН України; Ін-т екон. та прогн. – К. : Фенікс, 2009. – 640 с.
8. Кваша С. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С. М. Кваша, М. М. Ільчук, І. А. Коновал // Економіка АПК. – 2013. – №3. – С. 16 – 24.
9. Нікішина О. В. Методичні засади критеріальної оцінки відтворювальних процесів на інтегрованому зерновому ринку України / О. В. Нікішина // Економіка: реалії часу. – 2014. – №2 (12). – С.139-149.
10. Ринок зерна: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу. Міністерство юстиції України: Департамент з питань адаптації законодавства. – К., 2009. – 115 с.
11. Франченко Л. О. Вирощування твердої пшениці в Україні – крок до поліпшення її конкурентоспроможності на світовому ринку / Л. О. Франченко // Електронне видання «Ефективна економіка». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
12. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 88 с.
13. Паламарчук А. І. Методи і результати селекції твердої озимої пшениці для умов Степу та Лісостепу України / А. І. Паламарчук // Посібник українського хлібороба. – 2012. – Т. 2. – С. 168-171.
14. Зализко В. Д. Влияние агрохолдинизации сельскохозяйственных предприятий на социально-экономическое развитие сельских территорий / В. Д. Зализко // Экономика Украины. – 2013. – №6. – 71-77.
15. Положення про Аграрний фонд. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №543 Від 06 липня 2005 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/543-2005>.
16. Про порядок використання у 2008 році коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробництва продукції рослинництва. Постанова Кабінету Міністрів України №86 від 22 лютого 2008 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
17. Лисситса А. Единая аграрная политика Европейского союза – путь становления и принципы функционирования / А. Лисситса, О. Лука, Т. Гагалюк, С. Кваша. – Институт аграрного развития в странах Центральной и Восточной Европы (ИАМО), г. Галле, Германия. 2006. – 57 с.
18. Про державний бюджет України на 2014 рік. Закон України №719-VII від 16.01.2014 р. Додаток № 3 «Розподіл видатків державного бюджету України на 2014 рік». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

УДК 338.51.01:330.75.8

САМОФАТОВА В.А., канд. екон. наук, доцент, ФАЛЮТА Г.І., магістрант
Одеська національна академія харчових технологій

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИБОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В статті висвітлений сучасний стан рибопереробної галузі України та визначені тенденції її розвитку. Відмічено, що для зростання конкурентних можливостей вітчизняних рибопереробних підприємств необхідно вкладати значні інвестиції у підтримання риболовецького флоту у належному стані та розвиток вітчизняної аквакультури.

Ключові слова: рибопереробна галузь, сировинна база, інвестування, інноваційні технології

In the article the current state of fish processing industry of Ukraine and the tendencies of its development. It is noted that the growth of competitive capabilities of domestic fish processing enterprises need to invest a substantial investment in the maintenance of the fishing fleet in good condition and the development of national aquaculture.

Keywords: fish processing industry, raw materials, investment, innovation technologies

Вступ. Риба і рибопродукти — цінний і часто незамінний продукт харчування, що забезпечує потребу людини, насамперед, у білках тваринного походження, широко гаму вітамінів, різноманіття мікроелементів та біологічно активних речовин.

Фізіологічно обґрунтована норма споживання риби і рибопродуктів в Україні — 20 кг, в тому числі живої та свіжої риби — 5-6 кг на рік. З огляду на це, річне споживання риби та рибопродуктів повинно становити понад 1 млн. т, в тому числі живої та свіжої риби 300 тис. т. Розрахунки свідчать: зазна-